

IVAN CIFRIĆ: KULTURA I OKOLIŠ

(Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić“,
Zaprešić, 2009.)

U knjizi „Kultura i okoliš“ autor donosi, kako i u predgovoru naglašava, odabrane i doradene članke koji predstavljaju dio njegovog dugogodišnjeg znanstvenog rada u područjima socijalne ekologije, etike okoliša, bioetike i održivog razvoja. Knjiga sadrži 325 stranica, a koncepcijski je podijeljena u devet dijelova (Prirodni i kulturni krajobrazi, Ekološka etika, Svjetski ethos, Imperij ili zajednica kultura?, Kultura i nasilje, Kulturna raznolikost, Biblijske poruke suvremenom čovječanstvu, Sociokulturni kontekst bioetičkog pitanja, i Održivi razvoj), kojima prethodi autorov predgovor. Na kraju je literatura, kazalo imena i bilješka o autoru.

Na početku prvog dijela autor podsjeća kako, prema Konvenciji o europskim krajobrazima (*The European Landscape Convention, 2000.*) »krajobraz znači određeno područje, viđeno ljudskim okom, čiji je karakter rezultat međusobnog djelovanja prirodnih i/ili ljudskih čimbenika« (str.15), te se, zbog toga što »pridonosi dobrobiti čovjeka i jačanju europskog identiteta«, visoko pozicionira za budućnost (str.12). Također naglašava da se unutar pojma krajobraza razlikuju prirodna područja, tj. prirodni krajobrazi, nastali pod utjecajem samo prirodnih procesa i kulturni krajobrazi, koji su plod zajedničkog utjecaja i prirode i čovjeka. Na ovom mjestu autor ističe da Hrvatska obiluje bogatstvom prirodnih i kulturnih krajobraza, s 10% zaštićenih teritorija i 28 lokaliteta zaštićenih krajolika. Nadalje daje pregled povijesnih mijena krajobraza za koje su, osim doživljaja prirode kao božanstvene i lijepe, pa tako i nečega pred čime se čovjek divi i strahuje, posebno važni momenti njezine desakralizacije koji su najočevidniji u pojavi i razvoju industrijskog društva. Mijene kao što su proces kultiviranja prirodnoga i čovjekove kolonizacije prirode i svijeta dovele su do sve veće dominacije kultiviranih krajobraza. Tako se i kod vrednovanja krajobraza polazi ne samo s ciljem zaštite ili njegova potencijalnog korištenja, već i njegovoga planskog oblikovanja. U ovom kontekstu autor podsjeća da se do 60-tih godina prošlog stoljeća društvo orijentiralo na zaštitu prirode, od 60-tih do 80-tih na zaštitu i oblikovanje krajobraza i prostora, a od 80-tih postaje pitanje integralnog oblikovanja krajobraza na regionalnoj razini u nacionalnim granicama (str.23). Kako se u širem smislu razlikuju tri pristupa u vrednovanju prirode, slijedom toga se i krajobraz vrednuje u ekonomskom, ekološkom i estetskom smislu, tj. njegova konzumna vrijednost, njegove intrinzične vrijednosti kao dijela netaknute prirode i doživljaj za koji je potrebno iskustvo prirode i s prirodom koja šire znanja o krajoliku i granice nje-

gove percepcije. U tome, kako autor naglašava, posebnu ulogu ima čovjekova pripremljenost za prihvaćanjem promjena za što je važan edukativni utjecaj, jer on oblikuje kvalitetu isticanjem kognitivne, afektivne i konotativne dimenzije svijesti o okolišu (str.49).

Drugi dio knjige donosi autorovu raspravu o ekološkoj etici ili etici okoliša, koju definira kao specifično područje teološkog ili filozofskog istraživanja učenja o utemeljenju etičkih normi kao kriterija moralnog ponašanja prema živom svijetu i ekosustavima u prirodi (str.55), područje koje pokušava stalno upozoravati na prisutnu »ekološku ignoranciju« modernog društva, posebice naglašenu novim socijalnoekološkim problemima i globalne degradacije visoko organiziranog života na Zemlji. Usto, daje iscrpan pregled ishodišta ekološke etike, od religijskog i filozofskog utemeljenja, prirodnoznanstvenih spoznaja, etičkih poticaja u ekološkom ethosu i izvodi osnovne tipologije (antropocentrična, holistička), naglašavajući i posebno važan poticaj suvremenim razmišljanjima u ekološkoj etici koji dolazi iz dubinske ekologije odnosno ekozofije.

U trećem dijelu autor izlaže kontekst nastanka i osnovna obilježja svjetskog ethosa. Na samom početku definira svjetski ethos kao etički koncept koji bi trebao smanjivati konflikte suvremenog konfliktnog svijeta u kojem globalizacija ne smanjuje, nego učvršćuje i povećava konflikt, pa se sve više aktualizira pitanje zajedničkih vrednota čovječanstva, odnosno globalne etike (str.87). Pored konteksta nastanka iznosi se i koncept svjetskog ethosa. Uz podsjećanje na teze iz »Projekta svjetskog ethosa« Hansa Kunga (1990) i »Deklaracije o svjetskom ethosu« drugog Parlamenta svjetskih religija (Chicago, 1993.), autor u zaključku iznosi devet osobnih teza o svjetskom ethosu. U njima, između ostaloga, naglašava da svjetski ethos nije nova etička teorija, on nastaje na predlošku koncepta povezivanja (ljudi, kultura, religija, društava) zajedničkih vrijednosti i stvaranja, ne gradi se samo na vrednotama religija nego i drugih svjetonazora i filozofija, zatim da izgradnja svjetskog ethosa nije zamisliva bez dijaloga, kao i da je pitanje svjetskog ethosa ili etike čovječanstva, u kontekstu globaliziranja svijeta i međunarodnih odnosa, postalo nezaobilaznim (str. 105-108).

»Imperij ili zajednica kulture?« je pitanje kojim autor naslovljava četvrti dio knjige. U njemu raspravlja o mogućoj alternativi »trećeg puta« između dugoročnih antropoloških i kratkoročnih razvojnih projekcija budućnosti ljudske civilizacije. Uočavajući sveprisutnu potragu za kulturnim i biološkim identitetskim korijenima, za otkrivanjem nekih uporišnih točaka identiteta ili za otkrivanjem smisla egzistencije modernog čovjeka, Cifrić nadalje razvija diskusiju o ambivalentnosti kulturne perspektive. Na jednoj strani je dugoročna perspektiva homogenizacije kulture (dominacija), a na drugoj raznolikost kultura (očuvanje) kao paradigma za promjene postojećeg smjera homogeniziranja (str.116-117). Usto, podsjeća da se i »multikulturalnost« kao »zajednička kultura« pretvarala u »lonac za taljenje«, u

negaciju kulturnih autentičnosti i u potencijalnog nositelja kulturne hegemonije. U kontekstu globalizacije se, tvrdi autor, može govoriti i o kulturnom globaliziranju, kao »poopćavanju svjetskih kulturnih orijentacija koje pridonosi uspostavi novog kulturnog horizonta, a koji nadilazi granice nacionalne države«, tj. o homogenizaciji i hibridizaciji kulture, i u konačnici na proces nastanka kulturnog imperijalizma (str.126-127). Međutim, iako ovakva perspektiva kulturne evolucije homo sapiensa izgleda neizbježna, autor ističe da je, na primjer, vrijednost raznolikosti prisutna u konceptu održivog razvoja koji zagovara ravnotežu između zaštite okoliša, stabilnog gospodarstva i pravedne raspodjele socijalnih šansi, pri čemu je važna i četvrta dimenzija- kulture. Shodno tome, raznolikost kultura u svijetu može se održati ako se opredijelimo za svjetsku zajednicu s mogućnošću višesmjernog razvoja, tj. za pravedniji svjetski poredak (str. 137). Raspravu autor završava tezom Jeremy Rifkina, poznatog teoretičara i kritičara globalizacije, koja glasi: »Gubitak pristupa bogatoj kulturnoj raznolikosti tisuća godina življenog iskustva bio bi u budućnosti razoran za našu sposobnost preživljavanja i napredovanja jednako kao i gubitak preostale biološke raznolikosti«.

Peti dio knjige sadrži rasprave objedinjene pod naslovom »Kultura i nasilje«. Na samom početku autor upozorava da treba razlikovati nasilje kulture kao obilježje njezina agresivnog odnosa prema drugim kulturama, od kulture nasilja, obilježja unutarnjeg odnosa u nekoj kulturi. U raspravi koja slijedi nije riječ o pojedinim kulturama, nego o kulturi kao takvoj i pitanju modernog društva. Nasilje se prepoznaje i kao kulturna konstanta, svojstveno cijeloj ljudskoj povijesti. Neki oblici nasilja istodobno razarajući uređuju, uspostavljaju red poretka, a neki uspostavljajući red razaraju. Stvar je, kako autor ističe, u promjeni kulturnog koderanja nasilja, pa možemo govoriti o »civiliziranju nasilja« jer akteri nasilja postaju civiliziraniji, obrazovaniji, oružja sofisticiranija, a moralni kriteriji sve labaviji, društveno tolerantniji. Posebno izlaže očekivanja glede procesa internaliziranja univerzalnih vrijednosti, utjecaja na održanje moralnog konsenzusa s visokim moralnim kriterijima osude nasilja i strogoće kriterija u osjetljivosti pri »normalizaciji«. Zaključuje kako je za to potreban novi humanistički horizont, koji uključuje i ekološku etiku (str. 152). U zaključnim opservacijama o temi nasilja i kulturi autor napominje da: nije poznata kultura u kojoj ne bi bilo nasilja – stvarnog ili potencijalnog; simboli moći sile i nasilja imaju snagu samo onda ako se prihvatiti da iza simbola stoji neka realno uporabiva moć; svaka kultura ima (većini) »prihvatljive« oblike nasilja kao i kulturno neprihvatljive; osim bioloških korijena nasilja važno je kulturno nasljeđivanje nasilja, tj. kulturno podrijetlo i potpora nasilju; »kultura nasilja« i »nasilje kulture«, kao dva aspekta jedne cjeline nisu samo činjenice, nego dvije razine izražavanja agresije i stanje ljudskog duha; nasilje je kulturno nasljeđe, jer svijest nasilja se nasljeđuje s kulturnim predlošcima kolektivnog mišljenja i djelovanja, pa tako i individualnim ponašanjem; u totalitarnim susta-

vima postoji internalizirani strah od moći poretka, a u predmodernim društvima s dominacijom religije kao regulacije života, strah od kazne Božje (str. 162-165).

Temu kulturne raznolikosti autor se vraća i u šestom dijelu knjige. Ovdje se usredotočuje na dva važna pitanja o odnosima između kultura, a tiču se raznolikosti. Jedno je proces homogenizacije kultura, a drugo tendencija monokulture (kulturne hegemonije), tj. nastajanje jedne jedine kulture (civilizacije) čovječanstva. Pored podsjećanja na činjenicu da je problem kulturne raznolikosti postojao još od kolonijalnog razdoblja, posebice ističe kako je tek s ugrožavanjem okoliša i pogoršavanjem ekoloških uvjeta života na Zemlji pitanje odnosa kulture prema budućnosti postalo važno pitanje u oblikovanju alternativnih razvoja. Također ističe i još jedan aktualan aspekt - održanja biološke raznolikosti, koji je također povezan s pitanjem opstanka raznolikih kultura u svijetu, jer na raznolikim prirodnim uvjetima u čovjekovoj povijesti nastale su i raznolike kulture i civilizacije (str. 169). U tom smislu autor postavlja tezu da se pitanje o raznolikosti kultura može postaviti i kao pitanje o raznolikosti okoliša – treba li zaštititi i održati biološku raznolikost?

U sedmom dijelu knjige (Biblijske poruke suvremenom čovječanstvu) autor analizira aspekte za koje se kaže da predstavljaju osnovu utjecaja kršćanske tradicije na suvremenu ekološku krizu, tražeći odgovor na pitanje odnosa kršćanstva i suvremene ekološke krize. Analizu ograničava na problematiku iz biblijskih izvora, osobito na Knjigu Postanka, polazeći od uvjerenja da se u njima mogu otkriti ne samo ekološki elementi nego i ekološka struktura Postanka, kao i elementi suvremenih konflikata civilizacije i čovjekove dvojbe u rješavanju krize.

„Sociokulturni kontekst bioetičkog razvoja“ naslov je dijela knjige u kojem autor iznosi deset teza koje problematiziraju neke aspekte povijesnog i aktualnog diskursa o odnosu bioetike i okoliša. Na samom početku iznosi se i opća teza: bioetička pitanja – nastanak i razumijevanje moralnog odnosa prema životu, posebice u suvremenoj socijalnoekološkoj krizi - povezana su sa sociokulturnim kontekstom koji profilira društvenu potrebu i orijentaciju bioetičkog diskursa. U tekstu je fokus na dva relevantna aspekta koji tvore kontekst bioetičkog diskursa: antropološkom i kulturnom, nakon čega se izvode teze o kulturnom kontekstu bioetike. Iznose se iskustva kulturne evolucije koja sadrže slučajna i ciljana poboljšanja osobina vrste, uključujući motiv korisnosti za društvo (kulturu) prisutan od kada je čovjek postao svjestan da od rada i promjena u okolišu mora živjeti i može preživjeti. Tako je okoliš postao osnovna perspektiva života, iako ga čovjek nije mijenjao i stvarao nove vrste primarno radi zarade (str. 226). Nakon teza o kulturnoj evoluciji i korisnosti, autor obrazlaže i teze o pozitivnoj/negativnoj procjeni napretka, širenju antropobiotičke ekumene (kulturnog okoliša), vrijednosti okoliša i novoj „tržnici života“, barbarstvu kulture u modernom društvu, kulturocidu i ekocidu, dematerijalizaciji proizvodnje, „normalnoj“ i „post-normalnoj znanosti“, bioetici kao cjelovitom etičkom konceptu odnosa prema životu, te o prisutnim kontroverzama u

(bio)etici. Takav koncept sadrži i potrebu za novim „orijentacijskim znanjem“ koje bi etičkim prosudbama usmjerilo primjenu znanstvenog znanja i ponudilo etičke kriterije za postupanje prema životu, u vremenu globaliziranja ekološke krize, pa autor u ovom dijelu govori o bioetičkoj ekumeni. Definira ju kao „projekt integrativnog prevladavanja krize bioetičke i kulturne ekumene u kojemu ona sudjeluje u tom procesu kao procesu nastajanja ekološkog prosvjetiteljstva 21. stoljeća, početku novog humanizma i renesanse (str. 236). Na kraju ovog dijela knjige nalazi se članak o odnosu bioetike i sociologije. S napomenom da se danas predmet istraživanja obiju disciplina globalizira te se time stvara potreba njihove međusobne suradnje i interdisciplinarnosti, autor ističe da sociologiju zanimaju bioetička pitanja kada ta pitanja postaju društveno relevantnim pitanjima života i razvoja nekog društva, a bioetiku moralna pitanja koja se odnose na znanstvena istraživanja i tehnološku primjenu tih rezultata u čovjekovu pojedinačnom ponašanju i društvenom djelovanju prema životu (str. 245).

Posljednji dio knjige posvećen je sveprisutnom konceptu održivog razvoja, u kontekstu globalizacije kao njegovog „rodnog mjesta“. Iako se često govori o konceptu, autor napominje da se održivi razvoj shvaća i kao „vodeća slika globalnih regulacijskih perspektiva“, te kao „globalna ekološka modernizacija“, pa je u tom smislu istodobno i cilj i proces (str. 278). Osim objašnjenja njegovih ciljeva, koji su vođeni „ekološki prilagodljivom i socijalno pravednom politikom“, Cifrić iznosi i kritiku koncepta održivog razvoja. U tom smislu podsjeća na teškoće u razumijevanju same održivosti, tj. njezino često ograničavanje na samo ekološku dimenziju. Zbog toga ističe da su za praktično razumijevanje održivosti značajna (1) ekološka pravila korištenja okoliša i (2) socijalna pravila raspodjele, koja nemaju samo ekonomsko, nego i etičko značenje (str. 281). Unutar socijalnih pravila raspodjele posebno obrazlaže načelo međugeneracijske pravednosti i ekološki imperativ. Posljednji članak u knjizi raspravlja o načelnim i teorijskim pitanjima o održivom razvoju. Nakon uvodne napomene o tome da sintagma „održivi razvoj“ u samoj sebi sadržava proturječje – održivost simbolizira strukturu i statiku, a razvoj proces i dinamiku- autor nastavlja iznošenjem dviju interpretacija održivosti. Objema je nezaobilazno pitanje ravnoteže prirode, ali jedna slijedi logiku dosadašnjeg razvojnog modela industrijskog društva i njegovu ekonomsku logiku, a druga se odnosi na socijalnu i ekološku održivost, kao ravnotežu dvaju različitih sustava. Glede teorijskog diskursa nižu se pitanja koja održivi razvoj određuju kao normativni koncept, dinamiziranu ekologiju, etički zahtjev, društveni i generacijski ugovor odnosno novi društveni ugovor, socijalni kompromis, ekološko-socijalni New Deal i socijalnoekološki generacijski ugovor. Na samom kraju autor napominje kako je još uvijek prekratka vremenska distanca od ulaska koncepta održivog razvoja u znanstveni i politički diskurs (1987) da bi se ispunile pretpostavke koje uživaju pojmovi kao što su „napredak“ i „modernitet“, koji su jednako apstraktni

kao i „održivi razvoj“, a istovremeno veoma prepoznatljivi. Koncept moderne ipak je prepoznatljiviji, dok održivi razvoj tek ulazi u nacionalne strategije i još nema svoju prepoznatljivu potvrdu u svakodnevnici (str. 292-293). Unatoč tome, kako autor ističe u predgovoru knjizi, danas ne postoji iole suvisliji koncept na globalnoj razini koji bi otvorio prostor djelovanja kulture i ne bi se zadržao samo na ekonomskoj i tehnološkoj dimenziji razvoja.

Ivanka Buzov